

Α΄

ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΔΕΟΤΥΠΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Δύο μεθοδολογίες

Ο γερμανός κομμουνιστής φιλόσοφος Κάρλ Μάρξ (K. Marx, 1818-1883) και ο έθνικων φρονημάτων γερμανός Μάξ Βέμπερ (M. Weber, 1864-1920) –ένας από τους ιδρυτές της κοινωνιολογίας–, πρότειναν μεθοδολογικά πρότυπα καθοριστικά για τους μετέπειτα.¹ Από μαρξιστική σκοπιά, μπορούν να ονομασθούν *κριτική θεωρία* και *σχετικισμός*, κατά την πρόταση του Κοσμᾶ Ψυχοπαίδη (1944-2004).² Από βεμπεριανή σκοπιά λέγονται *μεθοδολογικός όλισμός* και *άτομικισμός*. Όμως τὸ πρότυπο τοῦ σοσιαλιστῆ γάλλου συνιδρυτῆ τῆς κοινωνιολογίας Ἐμίλ Ντυρκέμ (Émile Durkheim, 1858-1917) εἶναι ἀκόμη πιὸ όλιστικὸ³ καὶ αὐτὸ τοῦ φιλελεύθερου ἰταλοῦ συνιδρυτῆ τῆς, θεωρητικοῦ τῶν ἑλίτ Βιλφρέντο Παρέτο (Vilfredo Pareto, 1848-1923) ἀκόμη πιὸ ἀτομικιστικὸ.⁴ Μιὰ τυποποίηση τῶν δύο μεθοδολογικῶν προτύπων εἶναι ἡ ἐξῆς.

Ἡ *διαλεκτικὴ μέθοδος* τοῦ Μάρξ κατασκευάζει ἔννοιες ὡς *σχέσεις νοητῶν μερῶν τῆς πραγματικότητας*. Διαλεκτικὰ κατασκευάζεται, π.χ., ἡ ἔννοια τοῦ «κεφαλαίου» στὸ σημαντικότερο ἔργο του *Τὸ κεφάλαιο. Κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας* (α΄ βιβλίο, 1867). Μέθοδος δανεισμένη ἀπὸ τὸν Ἑγέλο (G.W.F. Hegel, 1770-1831), ἡ διαλεκτικὴ ἀνακατασκευὴ τῆς πραγματικότητας⁵ ἀπολήγει σὲ *κριτικὴ τῆς πραγματικότητας ὡς ἀποκλίνουσας ἀπὸ τὴν ἔννοιά της*,⁶ ἰδίως *ἀξιολογώντας* τὴν κοινωνία μας ὡς *ἀλλοτριωτικὴ*. Γιὰ τὸν Μάρξ δὲν ὑπάρχουν νόμοι γιὰ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, γιατί ἐμπεριέχουν τὴν *πράξη*: Τὸ τί πράττουμε εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν συνθηκῶν *ἀλλὰ καὶ τῆς κριτικῆς τους*⁷ (ἡ *ἐπαναστατικὴ πράξη* δὲν εἶναι ἐγωιστικὰ ἀναμενόμενη).⁸ Πράγματι, *πράξη* εἶναι μιὰ δράση, ἡ ὁποία, ἅπαξ καὶ γίνεαι *συνειδητῆ*, *ἀλλοιώνει τοὺς ὅρους διεξαγωγῆς της*, πού θὰ πεῖ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ἀναδραῖ στὴν αἰτία του, καὶ ἄρα ἡ *πράξη* δὲν ἐρμηνεύεται συνολικὰ μὲ αἰτιακὸ τρόπο, γιατί *κάθε αἰτία εἶναι αἰτιατὸ καὶ κάθε αἰτιατὸ αἰτία* (ἡ ἰδέα εἶναι ἀπὸ τὴν *Λογικὴ* τοῦ Ἑγέλου, 1812-1816).⁹ Ἀντὶ νόμων ὑπάρχουν *τάσεις*.¹⁰

Ἡ *ἰδεοτυπικὴ μέθοδος* τοῦ Βέμπερ κατασκευάζει ἔννοιες ὡς *νοητοὺς τύπους τῆς πραγματικότητας*. Ἰδεοτυπικὴ κατασκευὴ εἶναι, π.χ., τὸ «πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ» στὸ πιὸ γνωστὸ ἔργο του *Ἡ προτεσταντικὴ ἠθικὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ* (1920). Μέθοδος ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸν Νίτσε (Fr. Nietzsche, 1844-1900),¹¹ ἡ ἰδεοτυπικὴ ἀνακατασκευὴ τῆς πραγματικότητας ἀπολήγει σὲ *αὐτοκριτικὴ τῆς γνώσης ἐν ὄψει τῶν ἀποκλίσεων τῆς πραγματικότητας*, πρὸς ὄφελος τῆς δέουσας *ἀξιολογικῆς οὐδετερότητας*.¹² Γιὰ τὸν Βέμπερ δὲν ὑπάρχουν νόμοι γιὰ τὶς ἀτομικῆς δράσεις, γιατί περιέχουν *νόημα*: Τὸ τί πράττουμε εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ σκοποῦ μας *ἀλλὰ καὶ τῶν*

συνθηκῶν (υπάρχουν *μη* *αναμενόμενα* *ἀποτελέσματα τοῦ πράττειν*).¹³ Πράγματι, τὸ νόημα, ὁ σκοπὸς ποὺ ἀποδίδει ὁ δρῶν στὴν δράση, δημιουργεῖ μιὰ ἀπόσταση σκοποῦ καὶ ἀποτελέσματος ποὺ καθιστᾷ ἀπροσδιόριστη τὴν ἀπόδοση αἰτιῶν, γιατί *μιὰ αἰτία* *μπορεῖ νὰ ἔχει ἀντίθετα αἰτιατὰ καὶ ἓνα αἰτιατὸ ἀντίθετα αἴτια* (ἡ ἰδέα εἶναι ἀπὸ τὸν Γκ. Ζίμμελ· G. Simmel, 1858-1918).¹⁴ Ἀντὶ νόμων υπάρχουν *τύποι* μεταβάσεων.

Τὰ δύο πρότυπα, ἀνταγωνιστικὰ σὲ ἐπίπεδο προθέσεων, συνδυάζονται σὲ ἐπίπεδο ἐπιμέρους μεθόδων. Ὁ Βέμπερ ἔχει ὡς ἰδανικὸ τὴν *ἀξιολογικὴ οὐδετερότητα*. Θεωρεῖ, δηλαδή, τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς κρίσης ἀντιστρόφως ἀνάλογη στὴν παρέμβαση ἀξιῶν, τὴν ἀξιολόγηση ἐπιβλαβὴ γιὰ τὴν ἐπιστημονικότητα. Ἡ ἄποψη ἀντανακλᾷ τὴν αὐτοκατανόηση τῶν ἐπιστημόνων. Θεωροῦν προϋπόθεση τῆς ἀντικειμενικότητας τὴν ἀμεροληψία. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἴδια του τὴν ἄποψη ἡ οὐδετερότητα δὲν εἶναι ἐφικτὴ, ἡ ἀμιγῆς περιγραφή εἶναι μόνο ἓνα ἰδανικὸ, καθὼς ἡ ἐκάστοτε ἐπιστῆμη ἐξαρτᾶται ἀπὸ βασικὲς ἀποφάσεις γιὰ τὸ τί εἶναι σημαντικὸ στὸ ἀντικείμενό της, ποὺ συνιστοῦν ἰσάριθμες ἐπιλογὲς ἀξιῶν. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ ἐπιστῆμη *συγκροτεῖται ἀξιακά*, ὅπως λέει ὁ Ψυχοπαίδης.¹⁵ Ἐφ' ὅσον οἱ ἀξίες ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κοινωνία ὅπου ὁ ἐπιστήμονας ζεῖ, ἡ ἐπιστῆμη ἀνακλᾷ τὶς προϋποθέσεις τῆς κοινωνίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ αὐτὲς ποὺ κυριαρχοῦν σὲ αὐτήν. Αὐτὸ τὸ τρωτὸ θέλει νὰ θεραπεύσει ὁ Μάρξ υἱοθετώντας ἀξίες ποὺ υπάρχουν μὲν, ἀλλὰ δὲν εἶναι κυρίαρχες στὴν κοινωνία.

Ὁ Μάρξ θεωρεῖ ἀπαραίτητη τὴν κριτικὴ στάση καὶ τὴν ἠθικὴ συμπαράταξη μὲ τὰ μέλη τῆς κοινωνίας ποὺ ὑποφέρουν. Αὐτὴ ἡ ἄποψη φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ μὴν πληροῖ τὶς προϋποθέσεις ἀμεροληψίας καὶ νηφαλιότητας ποὺ συνήθως συνδέουμε μὲ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας. Ὅμως, ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη ὀπτικὴ γωνία, τὶς πληροῖ, ἴσως μόνον αὐτὴ μάλιστα δικαιούται νὰ τρέφει αὐτὴ τὴν ἐλπίδα. Διότι, ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῶν προϋποθέσεων ποὺ στρεβλώνουν τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχουμε ἐνὸς πεδίου εἶναι σαφὲς ὅτι πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ κρατοῦμε μιὰ κριτικὴ στάση ἀπέναντι στὴν ἄμεση πρόσληψή μας τοῦ πεδίου, γιὰ νὰ μὴν πέσουμε θύματα τῶν προϋποθέσεων αὐτῶν. Εἶναι σαφὲς δὲ ὅτι οἱ προϋποθέσεις συνήθως εὐνοοῦν ὅσους εἶναι κυρίαρχοι μέσα στὴν κοινωνία, ὅτι «ἡ ἄρχουσα ἰδεολογία εἶναι ἡ ἰδεολογία τῆς ἄρχουσας τάξης», ὅπως λέει ὁ Μάρξ.

Κατὰ τοῦτο δὲν εἶναι μόνον ἠθικὴ ἐπιταγὴ νὰ τοποθετεῖται ὁ ἐπιστήμονας ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῶν καταπιεσμένων, εἶναι γνωσιοθεωρητικὴ ἀπαίτηση, γιὰ νὰ μὴν παγιδευτεῖ σὲ ἰδέες περὶ κοινωνίας ποὺ ἀπλῶς βοηθοῦν τὴν υπάρχουσα κοινωνία νὰ συνεχίσει νὰ ὑπάρχει, ἀποκρύπτοντας τὴν τυχὸν ἀδικία της ἀπὸ τὰ μέλη της: Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια «ἰδεολογία» εἶναι γιὰ τὸν Μάρξ τὸ κοινωνικὸ ἐκεῖνο ψεῦδος ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν ἀναπαραγωγὴ τῆς κοινωνικῆς μορφῆς, κι ἀποτελεῖ χρέος τοῦ ἐπιστήμονα νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὴν ἰδεολογία. Συνεπῶς ἡ ἄποψή του ἔχει νόημα ἀπὸ ἐπιστημολογικὴ ἄποψη. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀποτελεῖ προσπάθεια συνδυασμοῦ τῶν δύο εὐλογων θέσεων τοῦ Βέμπερ: Ἄν ὁ ἐπιστήμονας ὀφείλει νὰ εἶναι ἀξιολογικὰ οὐδέτερος καὶ εἶναι πάντα δέσμιος τῶν προϋποθέσεων, ἄρα τῶν ἀξιῶν, τῆς ἐποχῆς του, δὲν μένει παρὰ νὰ ἐπιλέγει ἔστω, ἐκεῖνες τὶς προϋποθέσεις, τὶς ἀξίες, ποὺ δὲν εἶναι κυρίαρχες στὴν κοινωνία του.

Ἄν ἔχω ἀπέχθεια γιὰ ἓνα χημικὸ στοιχεῖο, λατρεία γιὰ ἄλλο, κι αὐτὸ ἐπηρεάζει τὴν ἔρευνά μου ὡς χημικοῦ, ἔχω πρόβλημα. Ἄν δὲν θεωρῶ τοὺς ἑβραίους ἀνθρώπους, θὰ δυσκολευθῶ νὰ ἐκφέρω μιὰ ἀντικειμενικὴ κρίση. Οἱ προκαταλήψεις στρεβλώνουν τὸ νηφάλιο βλέμμα ποὺ ὀφείλει νὰ ἔχει ὁ ἐρευνητής. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἡ βεμπεριανὴ ἄποψη εἶναι αὐτὴ τοῦ κοινοῦ νοῦ. Ὅπως πάντα, αὐτὸ σημαίνει ὅτι πρόκειται γιὰ ὀρθὴ ἄποψη ἐντὸς συγκεκριμένου πεδίου ἐφαρμογῆς, ἡ ὁποία, ὅταν γενικεύεται, ὀδηγεῖ σὲ ἄτοπα. Πῶς θ' ἀπαλλαγῶ ἀπὸ προκαταλήψεις, προλήψεις, ἀτεκμηρίωτες παραδοχές; Μέσω τῆς κριτικῆς τῶν παραδοχῶν αὐτῶν. Τὸ ἴδιο ἄλλωστε γίνεται στὶς φυσικὲς καὶ τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. Πρέπει νὰ ἐλέγχουμε τὶς ἰδέες μας ἐπάνω στὴν ἐμπειρία, νὰ

βλέπουμε αν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Αλλά δεν είναι ποτέ απόλυτα έφικτο, καθώς η πραγματικότητα δεν έρχεται να μᾶς βρει άψιμυθίωτη, για να την συγκρίνουμε με το πῶς φαίνεται μέσα από το πρίσμα τῶν έννοιῶν μας. Ἡ ανάγνωση τῆς έμπειρίας, τὸ στήσιμο τοῦ πειράματος προϋποθέτουν αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πρίσμα.

Έξουσιαστική προφητεία καὶ ἀντικειμενική γνώση

Στις κοινωνικές έπιστήμες ειδικὰ προκύπτει μιὰ μεγαλύτερη δυσκολία: Ἐπειδὴ ἡ ιδέα πὸν ἔχουν οἱ ἄνθρωποι για τὸ τί εἶναι οἱ ἴδιοι, ὅσο ἐξωφρενική καὶ ἂν εἶναι, ἐπηρεάζει τὸ τί εἶναι, μιὰ προϋπόθεση δημιουργεῖ φαινόμενα πὸν τὴν τεκμηριῶνουν έμπειρικά. Ὅχι μόνο διαβάζω τὸ τί συμβαίνει μες ἀπὸ δικές μου προϋποθέσεις, τὸ *κάμνω* κιόλας νὰ ὑπακούει σ' αὐτές. Για αἰῶνες πίστευαν ὅτι οἱ γυναῖκες εἶναι νοητικὰ κατώτερες ἀπὸ τοὺς ἄνδρες, καὶ γι' αὐτὸ δὲν τις ἔστελναν στὸ σχολεῖο καὶ δὲν τις δέχονταν στὸ πανεπιστήμιο. Ἡ διαπίστωση ὅτι εἶναι ἀγράμματες ἐνίσχυε έμπειρικά τὴν θέση ὅτι εἶναι κατώτερες καὶ νομιμοποιῶσε τὸν ἀποκλεισμό τους ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση. Ὅπως εἶναι προφανές, τὸ δῆθεν έμπειρικό ἐπιχείρημα ἦταν ἕνας φαῦλος κύκλος, οἱ γυναῖκες δὲν ἤξεραν γράμματα ἐπειδὴ δὲν πήγαιναν στὸ σχολεῖο, κι ἂς ἔλεγαν οἱ ἄντρες ὅτι δὲν τις στέλνουν στὸ σχολεῖο ἐπειδὴ τάχα δὲν τὰ παίρνουν, ὅπως φαίνεται, ἔλεγαν, ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνη τους! Ἀκόμη τώρα κάποιον ρωτοῦν: Γιατί εἶναι τόσο λίγοι οἱ μεγάλοι καλλιτέχνες ἢ ἐπιστήμονες γυναῖκες; Για τὸν ἴδιο λόγο πὸν ἡ ἀρχαιότητα ἔβγαλε ἕναν μόνο δοῦλο φιλόσοφο, τὸν Ἐπίκτητο, ἔβγαλε μιὰ μόνο γυναῖκα, τὴν Ὑπατία. Ἄν οἱ ἄντρες μεγάλωναν τὰ παιδιά κι οἱ γυναῖκες σύχναζαν στὴν ἀγορά, τὰ ποσοστὰ θάταν ἀντίστροφα. Ὁ ἐκ Γενεύης ὀρμῶμενος φιλόσοφος Ζὰν-Ζὰκ Ρουσσῶ (Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778) ἔλεγε πολὺ ὠραία τὸ ἴδιο πράγμα για τὴν δουλεία:

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε πεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἴσοι ἀπὸ τὴν φύση τους, ὅτι οἱ μὲν γεννιοῦνται για τὴν δουλεία, οἱ δὲ για τὴν κυριαρχία. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε δίκιο, ἀλλὰ μπερδεύει τὸ ἀποτέλεσμα με τὴν αἰτία. Ὅποιος ἄνθρωπος γεννηθεῖ στὴν δουλεία γεννιέται για νᾶναι δοῦλος, εἶναι ἀπολύτως βέβαιον. Οἱ δοῦλοι χάνουν τὰ πάντα μέσα στὰ δεσμά τους, ἀκόμη καὶ τὴν ἐπιθυμία νὰ λυτρωθοῦν ἀπὸ αὐτά. [...] Ἄν ὑπάρχουν λοιπὸν φύσει δοῦλοι, εἶναι ἐπειδὴ ὑπῆρξαν παρὰ φύσιν δοῦλοι.¹⁶

Ὁ Ρουσσῶ περιγράφει ἔτσι τὴν ἴδια διάσταση τοῦ ἀνθρώπινου φαινομένου: Ὅ,τι λέει ὁ ἄνθρωπος πῶς εἶναι, τὸ κάνει νὰ εἶναι, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο. Ἐπιβάλλει στὴν πραγματικότητα, δηλαδή στὸν συνάνθρωπό του, νὰ συμμορφωθεῖ πρὸς τις δικές του προκαταλήψεις, καὶ ὕστερα ἐπικαλεῖται τὴν έμπειρική πραγματικότητα πὸν ἔπλασε ὁ ἴδιος ὡς έμπειρική ἐπιβεβαίωση τῶν προκαταλήψεων. Ὅπως ὁ ἱεροεξεταστής πὸν ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεσή του, πῶς ἢ τάδε γυναῖκα εἶναι μάγισσα, διὰ τῆς ὁμολογίας της, πὸν τῆς τὴν ἀπέσπασε φέρνοντάς τὴν μπροστὰ στὸ δίλημμα ὁμολογία ἢ θάνατος.

Αὐτὸ τὸ φαινόμενο ὑπογράμμισε ὁ μαρξιστὴς φιλόσοφος Κοσμάς Ψυχοπαίδης για νὰ δείξει ὅτι ἡ ἄρση τῶν στρεβλωτικῶν προενοήσεων πρέπει νὰ γίνεῖ βάσει κριτικῆς τους, ἄρα *ἀξιολόγησής τους*, δηλαδή στὴν βάση, πάλι, κάποιων *ἀξιών*, διαφορετικῶν ἀπὸ ὅσες παράγουν τις ἐν λόγῳ προκαταλήψεις, καὶ ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἀξίες θὰ πρέπει, για νὰ μὴν ἀποτελοῦν νέα μῆτρα προκαταλήψεων, νὰ προκύπτουν στὸ ἀντικείμενο, στὴν κοινωνία, ὡς κάτι πὸν τίθεται ὡς διεκδίκηση, ἄρα ὡς ἀξία, ἀπὸ τὰ ὑπὸ μελέτη ὑποκείμενα. Ὁ Ψυχοπαίδης μᾶς προσφέρει δηλαδή ἐπιστημολογικούς λόγους για νὰ διαπράττουμε τὴν ἐπιστημονικὰ ὑποπτη μαρξική κίνηση τοῦ νὰ τοποθετούμαστε ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῶν ἀδικημένων.¹⁷ Ἡ ἠθική ἀγανάκτηση πὸν μᾶς ὠθεῖ πρὸς τὸ μέρος τῶν

θυμάτων είναι κατά τοῦτο ἔκφραση τῆς κοινωνικῆς διεκδίκησης ἀξιών πού μᾶς βοηθᾶ νὰ γνωρίσουμε ἀντικειμενικά. Γιὰ τὸν Ψυχοπαίδη, ὁ Μάρξ μᾶς δείχνει ὅτι πρέπει νὰ εἴμαστε ἠθικοὶ γιὰ λόγους ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητας ἢ ἐντιμότητας!

Τὸ φαινόμενο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κάνει νὰ ὑπάρχει ὅ,τι λέει ὅτι ὑπάρχει προτείνω νὰ ὀνομασθεῖ ἐξουσιαστικὴ προφητεία, διότι εἶναι μιὰ αὐτοεκπληρούμενη προφητεία, ὅπου ὅμως δὲν ἀρκεῖ ἡ ἔκφορα τῆς προβλέψεως γιὰ νὰ προκληθεῖ τὸ προβλεπόμενο (ὅπως ὅταν λέω σὲ κάποιον «σὲ διακόπτω» ἐνῶ μιλάει, ἢ «ξύπνησες;» ἐνῶ κοιμᾶται), ἀλλὰ παρεμβαίνει ἡ ἐξουσία καὶ τὸ προκαλεῖ.¹⁸

Ὅλη ἡ κριτικὴ τῆς ὑπάρχουσας ἀνισότητας ὡς ἀδικίας ἀπὸ τὸν Μάρξ μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ σὲ ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα κριτικῆς σὲ προκαταλήψεις μέσα στὸν νοῦ μας ἀλλὰ καὶ ἔξω μας ὡς αἰτίες ἐμπειρικῶν φαινομένων στὴν ὑπάρχουσα μορφή κοινωνίας. Ὁ Μάρξ δὲν μπορεῖ νὰ πεισθεῖ ἀπὸ κανέναν ἀνθρωπογνώστη ὅτι ὁ ἄνθρωπος, χωρὶς τὸν φόβο τῆς ἀνεργίας, θὰ πάψει νὰ δουλεύει, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲν θὰ ἀντέξει ἓνα τόσο φιλικὸ σύστημα, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ νὰ ξέρει ποιά εἶναι ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου, μιὰ κι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ζήσει μέχρι τώρα σὲ ταξικὲς κοινωνίες. Δὲν προφητεύει τίποτα, οὔτε θετικά, δηλαδή δὲν λέει ποιά θὰ εἶναι ἡ ὀργάνωση μιᾶς κοινωνίας «ἐλευθέρων παραγωγῶν», οὔτε καὶ ἀρνητικά, δηλαδή δὲν λέει τί δὲν μπορεῖ νὰ κάμει ὁ ἄνθρωπος, προτοῦ δοκιμάσει. Ὅθεν ἡ σημασία τῆς *πράξεως* στὴν σκέψη του.

Ἡ «φιλοσοφία τῆς *πράξεως*», ὅπως ὀνόμαζε τὸν μαρξισμό ὁ ἰταλὸς κομμουνιστὴς ἡγέτης καὶ μαρξιστὴς διανοούμενος Ἀντόνιο Γκράμσι (A. Gramsci, 1891-1937), ἦταν ἄδικο πὸν μετετρέπη σὲ μιὰ θεωρία ἔτοιμη πρὸς ἐφαρμογή, πράγμα πὸν καταργοῦσε τὴν αὐτοτέλεια τῆς στιγμῆς τῆς πράξης, τὴν δημιουργικότητά της, τὴν ἱστορικότητά της, πὸν μιὰ τέτοια φιλοσοφία στόχευε νὰ σεβαστεῖ καὶ νὰ μελετήσῃ.

Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Βέμπερ μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ «ὕπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ»

Ὁ Μάρξ ἦταν πολὺ πιὸ γνωστὸς ὅσο ὑπῆρχε ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση. Ἐκτοτε, ὁ Βέμπερ ἀνατιμήθηκε καθὼς αὐτὸς ἀπαξιωνόταν. Ὅπως λέει ὁ Νικόλαος Τάτσης:

Εἶχε εἰπωθεῖ παλαιότερα πῶς, ὅταν εἰσῆλθε τελικὰ θριαμβευτὴς ὁ σοβιετικὸς στρατὸς στὸ Βερολίνο μὲ τὸ τέλος τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ τὴν συντριβὴ τοῦ ναζιστικοῦ τέρατος, ἡ σύγκρουση δὲν ἦταν ἀνάμεσα σὲ Ρώσους καὶ Γερμανούς, ἀλλὰ μεταξὺ τῆς ἀριστερᾶς καὶ τῆς δεξιᾶς πτέρυγας τοῦ ἐγελιανισμοῦ. Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα εἰρωνείας ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἰσχυρισθεῖ πῶς, ὅταν γκρεμιζόταν τὸ τεῖχος τοῦ Βερολίνου στὸ τέλος τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου καὶ τὴν πτώση τῶν κρατῶν τοῦ λεγόμενου «ὕπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ», ἡ καταληκτικὴ πράξη τοῦ νέου ἱστορικοῦ δράματος δὲν σηματοδοτοῦσε τὴν σύγκρουση ἀνάμεσα σὲ δύο ἰδεολογίες ἢ πολιτικὰ συστήματα, ἀλλὰ τὴν θεωρητικὴ διαπάλη μεταξὺ τοῦ Βέμπερ καὶ τοῦ Μάρξ. Μετὰ τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ Μάρξ γιὰ τρία τέταρτα τοῦ αἰῶνα μας [τοῦ κ' αἰῶνα], ἡ θεωρητικὴ ἀποδυνάμωσή του ἔφερε τὸν Βέμπερ πάλι στὸ προσκήνιο τῆς ἐπικαιρότητας.¹⁹

Ὅντως, ἐν μιᾷ νυκτὶ ὁ Μάρξ μετέβη ἀπὸ τὴν θέση ἀπαράκαμπτῆς ἀναφορᾶς στὴν θέση τοῦ στοχαστῆ μεταξὺ ἄλλων, ὑποπτοῦ κιόλας γιὰ ἔλλειψη ἀντικειμενικότητας. Ὁ Γάλλος κοινωνιολόγος Λουὶ Σωβέλ διεπίστωσε τὸ 1998 ὅτι μόνο μιὰ στίς ἑκατὸ διατριβὲς κοινωνιολογίας πὸν ὑποστηρίχθηκαν στὸ γαλλικὸ Πανεπιστήμιο μετὰ ἀπὸ τὸ 1990 περιέχει τὴν λέξη «τάξη», μάλιστα τὸ ἓνα τρίτο ἀπὸ αὐτὲς ἐννοεῖ τὶς τάξεις τοῦ σχολείου!²⁰ Μήπως ἀφοῦ κατέρρευσε ὁ λεγόμενος «ὕπαρκτος σοσιαλισμός» δὲν ὑπάρχουν πιά κοινωνικὲς τάξεις ἢ ἔπαυε νὰ ἔχει νόημα νὰ ἀναλύουμε τὴν κοινωνία σὲ τάξεις; Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι πολλοὶ ἐπιστήμονες δὲν ἔχουν ἐπιστημονικὸ πνεῦμα, ὅτι,

κατὰ τεκμήριο, ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν ἀξιολογικὴ οὐδετερότητα, ἀφοῦ θὰ προσφύγουν σ' ἓναν ἀναλυτικὸ ὄρο ἢ ὄχι ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν εἶναι ἢ ὄχι τοῦ συρμοῦ.

Ὁ Βέμπερ ἐνέπνεε μιὰ σημαντικὴ σειρὰ κοινωνικῶν ἐπιστημόνων καὶ πρὶν. Δὲν ἀναβαθμίσθηκε μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ», ἢ θέση του ἦταν ἤδη πολὺ ψηλὰ στὸ στερέωμα τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης. Ἄν ἄλλαξε ἡ σημασία του σὲ σχέση μὲ τὸν Μάρξ, εἶναι γιὰ αὐτὸς ἀπαξιώθηκε συγκυριακά. Ἔχουμε πρὸ πολὺ ὑποχώρηση τοῦ μαρξικοῦ πλαισίου παρὰ πρόοδο τοῦ βεμπεριανοῦ. Εἶναι λιγότερο εὐκόλο σήμερα νὰ μιλᾷ κανεὶς γιὰ ἄρχουσα τάξη, πάλι τῶν τάξεων, ἐργαλειοποίηση τοῦ πολιτικοῦ, ἀλλαγὴ τρόπου παραγωγῆς καὶ ἰδεολογίας. Ἀλλὰ ἡ ἀλλαγὴ δὲν πρέπει νὰ ὑπερτιμᾶται. Πρέπει ν' ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴν μόδα, ὥστε νὰ ἐξετάζουμε τὴν ἐπιστημονικὴ ἀξία τῶν ὄρων. Ὁ καπιταλισμὸς μετονομάσθηκε εὐρῶς σὲ «οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς», ἀλλὰ δὲν ἔπαυε νὰ εἶναι ὁ ἐπιστημονικὰ ἔγκυρος ὄρος. Ὅπως σημείωνε ὁ ἀμερικανὸς οικονομολόγος Γκαλμπραϊθ τὸ 2004, «οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς» ὑπῆρχε ἤδη τὸν 17^ο π.Χ. αἰῶνα στὴν Ἰωνία, ὄχι ὅμως κεφαλαιοκρατία.²¹ Ἡ οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς εἶναι μὴ ἐπιστημονικὴ περιγραφή τοῦ οικονομικοῦ συστήματός μας, ὄχι γιὰ εἶναι λάθος, ἀλλὰ γιὰ εἶναι πολὺ γενικὴ. Ἄν ποῦμε ὅτι ὁ Σωκράτης εἶναι θηλαστικό, δὲν εἶναι λάθος, ἀλλὰ εἶναι λιγότερο ἀκριβὲς ἀπὸ τὸ νὰ λέμε ὅτι εἶναι ἄνθρωπος. Ἡ ἀντίδραση στὸν οικονομικὸ φιλελευθερισμὸ ὡς ἰδεολογία ἐξηγεῖ, πέρα ἀπὸ τὴν δίψα γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, τὴν πρόσφατη ἀναβίωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸν Μάρξ.

Ἐπάρχει ἓνας λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο, πάντως, δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἦττα τοῦ Μάρξ ἰσοδυναμεῖ μὲ νίκη τοῦ πνεύματος τοῦ Βέμπερ. Ὁ ὑπέρμαχος τῆς ἀξιολογικῆς οὐδετερότητας προφανῶς θὰ διαφωνοῦσε μὲ τὴν ἀπόρριψη κάποιων ἐργαλείων λόγῳ συγκυρίας ἀπὸ ἓναν ἐπιστημονικὸ κλάδο. Ἡ ἀνατίμηση τῆς ἀποψῆς τοῦ Βέμπερ γίνεται γιὰ ἀντιβεμπεριανοὺς λόγους. Ἄς πάρουμε ἓνα παράδειγμα. Ὁ Μουσσολίνι δώρισε τὰ ἔργα τοῦ Μακιαβέλλι (Niccolò Machiavelli, 1469-1527) στὸν Χίτλερ καὶ ὁ Φύρερ τὰ ἔργα τοῦ Νίτσε (Friedrich Nietzsche, 1844-1900) στὸν Ντοῦτσε, αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Μακιαβέλλι καὶ ὁ Νίτσε ἦσαν προπομποὶ τοῦ φασισμοῦ, κι ἄς τὸ ὑποστήριζαν αὐτὸ πολλοὶ σοβαροὶ ἄνθρωποι, ὅπως ὁ δημοκράτης Ἔρνστ Κασσίρερ (Ernst Cassirer, 1874-1945) γιὰ τὸν Μακιαβέλλι²² καὶ ὁ μαρξιστὴς Γκέοργκ Λούκατς (György/Georg Lukács, 1885-1971) γιὰ τὸν Νίτσε,²³ συντετριμμένοι μετὰ τὸν πόλεμο καὶ τὴν ἀποκάλυψη τῶν στρατοπέδων ἐξόντωσης. Εἶχαν ἄδικο, ὁ Μακιαβέλλι ἦταν ὑπὲρ τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας γιὰτὶ ἐπέτρεπε τὸν ἀγῶνα τῶν πληβείων κατὰ τῶν εὐγενῶν κι ἐχθρευόταν τὴν αὐτοκρατορία ὡς νίκη τῶν δευτέρων,²⁴ «ὁ ἐθνικισμὸς καὶ τὸ φιλετικὸ μίσος» ἦταν γιὰ τὸν Νίτσε μιὰ «ψῶρα τῆς καρδιάς»,²⁵ κι αὐτὲς οἱ θέσεις δὲν συμφωνοῦν διόλου, ἀντίστοιχα, μὲ τὸν ἀντιδημοκρατισμὸ τοῦ φασισμοῦ καὶ τὸν ἐθνικισμὸ τοῦ ναζισμοῦ. Κάτι ἀνάλογο ἰσχύει γιὰ τὴν σχέση τοῦ Μάρξ μὲ τὸν «ὑπαρκτὸ σοσιαλισμὸ», καθὼς ἦταν δημοκράτης κι αὐτὸ τὸ πολίτευμα δὲν ἦταν.

Ἀναφέρω τὴν ἀπότομη ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν Μάρξ ὄχι μόνο γιὰ νὰ ὑπογραμμίσω τὴν ἔλλειψη σοβαρότητας ὀρισμένων ἐπιστημόνων, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τονίσω πόσο πρὸ σύνθετα εἶναι τὰ πράγματα ἀπ' ὅ,τι νομίζουμε ὅταν δὲν ἔχουμε διαβάσει ἔργα τῶν στοχαστῶν, τόσο ὡς πρὸς τὴν σχέση τους μὲ τὴν ἐγγελιανὴ παράδοση –τὴν ἀριστερὴ καὶ δεξιὰ τάση τῆς ὁποίας ἀναφέρει ὁ Ν. Τάτσης– ὅσο καί, τὸ πρὸ σημαντικὸ, ὡς πρὸς τὸν συνδυασμὸ ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας καὶ κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας. Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Βέμπερ δὲν ἀντιστοιχοῦν στὰ δύο στρατόπεδα τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου.

Ὁ ναζισμὸς δὲν εἶχε σχέση μὲ τὸν Ἐγέλο, κι ἄς ὑποστηρίζει ὁ Τάτσης τὸ ἀντίθετο, προφανῶς ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Κάρλ Πόππερ.²⁶ Ὁ Βέμπερ ἔχει πολλὰ κοινὰ μὲ τὸν Ἐγέλο σὲ ἐπίπεδο μεθόδου²⁷ καὶ κυρίως θέσεων,²⁸ ἐνῶ ὁ ἀρχικὰ ἀριστερὸς ἐγγελιανὸς Μάρξ υἱοθετεῖ στοιχεῖα τῆς μεθόδου τοῦ δασκάλου του καὶ ὄχι τόσο θέσεις του. Ὡς

πρὸς τὸ φρόνημα, ὁ Μάρξ ἦταν δημοκράτης, γιὰ τὸν Βέμπερ ἡ δημοκρατία ἦταν ἓνα μέσο μεταξὺ ἄλλων ἐπίσης θεμιτῶν πρὸς ἐπίτευξη πολιτικῶν στόχων. Ὅμως ἱστορικὰ ὁ Μάρξ ταυτίσθηκε μὲ πολιτεύματα πού μᾶλλον θεωροῦσαν τὴν δημοκρατία μέσον κι ὄχι αὐτοσκοπὸ, ἄρα εἶχαν μιὰ βεμπεριανὴ μᾶλλον παρὰ μαρξικὴ στάση ἀπέναντί της.

Ἀπὸ τὴν μιὰ, ἂν ἦταν νὰ βρεθεῖ ἓνας στοχαστὴς πού νὰ στηρίζει τὸν συνδυασμὸ κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας καὶ κεφαλαιοκρατίας, ὑπῆρχαν ἄλλοι πού τὸ κάμνουν πιὸ ὀλόψυχα ἀπὸ τὸν Βέμπερ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ ὅτι στὸν «ὑπαρκτὸ σοσιαλισμὸ» ὅλα ἀνῆκαν στὸ κράτος δὲν ἐξασφάλιζε βέβαια τὸν σοσιαλιστικὸ του χαρακτήρα, γιὰτὶ, ὅπως ἔγραφε ὁ φιλόσοφος Κώστας Παπαϊωάννου ἐνάντια στὸν Λέοντα Τρότσκι (Л. Троцкий, 1879-1940) ρῶσο μαρξιστὴ καὶ ἠγετικὴ φυσιογνωμία τῆς Ἐπανάστασης, αὐτὸ ἴσχυε καὶ στὴν φαραωνικὴ Αἴγυπτο, ὅπου προφανῶς δὲν εἶχαν σοσιαλισμὸ.²⁹

Πολιτεύματα μὲ ἐξόριστους, στημένους δίκους, ἐκτελέσεις ἀντιφρονούντων, τὰ ὁποῖα ἀνέπτυξαν τὸ κοινωνικὸ κράτος μέσω πατρικοῦ τύπου ἐξουσίας, πού προστάτενε τὸν ἐξουσιαζόμενο χωρὶς νὰ τοῦ ἐκχωρεῖ τὴν δύναμη νὰ τὸ κάμει ὁ ἴδιος, ἐπικαλοῦνταν τὸν Μάρξ, ἓναν ἄνθρωπο ἀλλεργικὸ στὴν ἀδικία, πού στὰ εἴκοσι ἕξι του ἔλεγε ὅτι ἀποτελεῖ ἠθικὴ ἐπιταγὴ ν' ἀνατραποῦν ὅλες οἱ κοινωνικὲς σχέσεις «ὅπου ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ταπεινωμένο, ὑποδουλωμένο, ἐγκαταλελειμένο, καταφρονημένο ὄν» (MEW 1, 385). Τὸ 1921, ὁ ρῶσος μαρξιστὴς Βλαδίμηρος Λένιν (Владимир Ленин, 1870-1924), ἠγέτης τῆς Ρώσικης Ἐπανάστασης, πού πρωτοέφερε μαρξιστὲς στὴν ἐξουσία, ἀσκοῦσε τὴν ἐξῆς κριτικὴ στὸ καθεστῶς πού εἶχε δημιουργήσει τὸ δικό του κόμμα: «Εἴμαστε ἀνίκανοι νὰ καταδικάσουμε δημοσίως αὐτὴ τὴν βρωμερὴ γραφειοκρατία, μᾶς ἀξίζει [...] νὰ μᾶς κρεμάσουν ὅλους ἀπὸ σιχαμένα σχοινιά γι' αὐτὸ τὸν λόγο. Εὐελπιστῶ νὰ τὸ κάμουν κάποτε, καὶ θᾶναι δίκαιο».³⁰ Εἶχε τόσο λίγο τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἀδικία νικῆθηκε στὸν «ὑπαρκτὸ σοσιαλισμὸ», πού ἐναπέθετε τὶς ἐλπίδες του γιὰ τὴν ἄρση τῆς ἀδικίας σὲ μιὰ ἐπανάσταση ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος!

Στὴν πραγματικότητα, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Βέμπερ καταλαμβάνουν μιὰ θέση ἀνώτερη. Ὅταν παῦν νᾶχουν ὀπαδούς, τότε ἐπιδροῦν. Αὐτὸ εἶναι τὸ παράδοξο τοῦ κλασικοῦ. Ὅταν ἐξέλιπαν οἱ νεοπλατωνικοὶ, φάνηκε ὅτι δὲν μπορείς νὰ σκεφτεῖς χωρὶς σχήματα τοῦ Πλάτωνα, τὸ ἴδιο συνέβη ὅταν χάθηκαν οἱ νεοαριστοτελικοὶ γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἢ ὅταν τελείωσαν οἱ νεοκαντιανοὶ γιὰ τὸν Κάντ. Δὲν μπορούμε, χωρὶς τὶς ἔννοιες τοῦ Βέμπερ ἀλλὰ καὶ τοῦ Μάρξ, νὰ καταλάβουμε τὰ φαινόμενα τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου. Μποροῦμε νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὰ ὀνόματά τους, ὄχι ὅμως νὰ μὴ χρησιμοποιοῦμε τὶς διαλεκτικοῦ τύπου μεθόδους ἀνάλυσης διαδικασιῶν ἢ τὶς ἰδεοτυπικὲς μεθόδους γιὰ τὴν περιγραφὴ κοινωνικῶν στάσεων καὶ ὁμάδων. Ἐνας κοινωνιολόγος πού μελετᾷ μιὰ κοινωνικὴ ὁμάδα ἀναρωτιέται ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος της στὴν παραγωγὴ καὶ ποιὸί εἶναι οἱ τυπικοὶ τρόποι σκέψης της. Στὴν μιὰ περίπτωση ἡ ὁμάδα ἐντάσσεται σὲ μιὰ διαδικασία, στὴν ἄλλη σὲ μιὰ τυπολογία. Ἄν θεωροῦμε τὴν διαδικασία ἀνώτερη τῆς τυπολογίας, ἡ πρόθεσή μας εἶναι ἀντίθετη ἀλλὰ ὄχι ξένη πρὸς τὴν πρόθεση ἐκείνων πού ἐκτιμοῦν τὴν τυπολογία σημαντικότερη ἀπὸ τὴν διαδικασία. Οἱ μαρξιστὲς χρησιμοποιοῦν ἰδεοτύπους γιὰ τὴν κατανόηση διαδικασιῶν. Γιὰ τοὺς βεμπεριανούς οἱ διαδικασίες ἀναλύονται ἰδεοτυπικά. Οἱ δύο μέθοδοι προσφεύγουν ἢ μιὰ στὴν ἄλλη.

Αὐτὸ ἰσχύει ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Μάρξ. Ἡ κατάρρευση τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν ἀνατολικὴ Εὐρώπη, ἡ μετατροπὴ του σὲ μορφὴ κεφαλαιοκρατίας στὴν Κίνα, συνοδευόμενες ἀπὸ τὴν ὅποια ἀντίσταση τοῦ «εὐρωπαϊκοῦ ὄνειρου» –ὅπως ὀνόμασε ὁ ἀμερικανὸς πολιτειολόγος Τζέρεμυ Ρίφκιν τὸν χαρακτηριστικὸ τῆς μεταπολεμικῆς δυτικῆς Εὐρώπης συνδυασμὸ κοινωνικοῦ κράτους, κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας καὶ μεικτῆς οἰκονομίας—³¹ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνθησι τοῦ σοσιαλιστικοῦ προτάγματος στὴν λατινικὴ Ἀμερικὴ, δημιουργοῦν μιὰ κατάσταση ὅπου ὁ μαρξισμὸς μπορεῖ ξανά ν'

άντιμετωπισθεῖ ὡς ἐπιστημονικὸ ἐργαλεῖο, ὅπως τοῦ ἀξίζει. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸν περασμένο αἰῶνα συχνὰ οἱ μαρξιστὲς ἔμοιαζαν μὲ πιστοὺς, ἐπεδείκνυαν λατρεία σὲ φράσεις τῶν «κλασικῶν τοῦ μαρξισμού-λενινισμού», διεξήγαγαν αἰματηρὲς μάχες ἀντίθετων ἐκκλησιῶν τῆς ἴδιας θρησκείας, ζηλωτὲς τοῦ Στάλιν ἐνάντια σὲ πιστοὺς τοῦ Τρότσκι, θιασῶτες τοῦ Μάο ἐναντίον ὅλων. Θᾶπρεπε νὰ ἔχει κανεὶς τὴν ρητορικὴ δεινότητα τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἑνγκελς γιὰ νὰ γράψει μιὰ νέα *Ἀγία οἰκογένεια* ἢ μιὰ νέα *Γερμανικὴ ἰδεολογία* –ἔργα ὅπου οἱ δύο φίλοι καυτηρίαζαν τὴν μετατροπὴ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐποχῆς τους σὲ θεολογία–, γιὰ νὰ περιγράψει τὴν πάλι μαρξιστικῶν αἰρέσεων κατὰ τὸν κ' αἰῶνα. Βέβαια οἱ ἐρμηνευτικὲς ἔριδες περὶ μαρξισμού εἶχαν ἐπιπτώσεις στὴν ζωὴ, ἐνῶ οἱ φιλοσοφικὲς «ἐπαναστάσεις» ποὺ χλευάζουν ὁ Μάρξ κι ὁ Ἑνγκελς διαδραματίζονταν «στὴν καθαρὴ σκέψη» (*Die deutsche Ideologie, MEW* 3, 17), ἀλλὰ στὶς δύο περιπτώσεις μιὰ θεολογικὴ μορφή κάλυπτε ἕνα ἀντιθεολογικὸ περιεχόμενο (σ. 19). Ἡ σημερινὴ κατάσταση προσφέρει μιὰ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ ξαναδιαβάσουμε τὸν Μάρξ μὲ τὴν νηφαλιότητα τῆς κατανόησης, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἀδικία, ἀλλὰ προϋπόθεση γιὰ τὴν ὀρθολογικὴ ἀντιμετώπισή της.

Ἄν ὁ Μάρξ καὶ ὁ Βέμπερ εἶναι, ὅπως πιστεύω, οἱ ἰδρυτικὲς φυσιογνωμίες τῶν δύο κυρίαρχων ἐπιστημονικῶν «παραδειγμάτων», δηλαδὴ τῶν δύο προτύπων ὀργάνωσης καὶ κατανόησης τοῦ ἐμπειρικοῦ ὕλικου στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, εἶναι πολὺ πιθανὸ αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἀναστοχάζονται ὁ καθένας μιὰ ἀναγκαία στιγμή τῆς κοινωνικῆς ἔρευνας, ὁ ἀναγκαῖος χαρακτήρας τῆς ὁποίας μεταφέρεται στὴν ἀντίστοιχη θεώρηση καὶ τὴν δικαίωσι. Δικαίωση τῶν θεωρήσεων μαρξικοῦ τύπου, *διαλεκτικῆς* μεθόδου, εἶναι ἡ *ἱστορικὴ πράξι* (Praxis) ὡς ἐνέργημα μὲ ἐπιπτώσεις στὴν δομὴ τῆς κοινωνίας: Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ σκεφτεῖς τὴν κοινωνικὴ πράξι δίχως μαρξικοῦ τύπου ἀνάλυση κοινωνικῶν τάξεων. Δικαίωση τῶν προσεγγίσεων βεμπεριανοῦ τύπου, *ἰδεοτυπικῆς* μεθόδου, εἶναι τὸ *νόημα* ποὺ δίνουν οἱ δρώντες στὴν *κοινωνικὴ πράξι* (Handlung): Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ συνδέεις προθέσεις κι ἀποτελέσματα πράξεων δίχως βεμπεριανὲς ἔννοιες (τύποι πράξεων, μὴ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα).

Ἡ θετικιστικὴ μέθοδος τοῦ Ντυρκέμ οὐσιαστικὰ ἀποκλείει τὴν ἱστορικὴ πράξι καὶ τὸ νόημα: Μελετᾷ τὰ ἀνθρώπινα φαινόμενα ὡς ἄν *πράγματα*, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Μάρξ, ποὺ καταγγέλλει τὴν μετατροπὴ τῶν πράξεων σὲ *πράγματα* (φетиχισμό), καὶ τοῦτο ἀποκλείοντας ἐξ ὑπαρχῆς τὸ νόημα ποὺ οἱ δρώντες ἀποδίδουν στὴν πράξι τους (μελετᾷ τὴν αὐτοκτονία στατιστικά, χωρὶς ἀναφορὰ στὰ σημειώματα ποὺ ἀφήνουν συνήθως οἱ αὐτόχειρες), σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Βέμπερ ποὺ ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινᾷ (κατανόηση τοῦ νοήματος τῆς πράξης κατὰ τὸν δρώντα). Πηγὴ νομιμοποίησης αὐτῆς τῆς μεθόδου –ποὺ δὲν θὰ ἐξετάζουμε ἐδῶ– εἶναι τὸ κύρος τοῦ φυσικομαθηματικοῦ προτύπου, ποὺ μελετᾷ ὄντα τὰ ὁποῖα, ὅμως, οὔτε πράττουν, οὔτε νοηματοδοτοῦν πράξεις.

1. Βλ. Κ. Löwith, «Max Weber und Karl Marx», *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 67, 1927· E. Meiksins Wood, *Democracy against Capitalism*, CUP, Καίμπριτζ 1995· Ἴ. Ε. Μείκσινς Γούντ, *Ἡ δημοκρατία ἐνάντια στὸν καπιταλισμό*, Στάχυ, Ἀθήνα 1998, κεφ. 5, σ. 147-178, καὶ Γ. Φαράκλας, «*Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα*», Νήσος, Ἀθήνα 2001, κεφ. 6, σ. 141-181.
2. Κ. Psychopedis, *Geschichte und Methode*, Campus, Φραγκφούρτη-Νέα Ἰόρκη 1984· Κ. Ψυχοπαίδης, *Ἱστορία καὶ μέθοδος*, Σμίλη, Ἀθήνα 1994.
3. Βλ. É. Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, PUF, Παρίσι 1937, ²³1987· Ἴ. Ντυρκέμ, *Οἱ κανόνες τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου*, Gutenberg, Ἀθήνα 1978.
4. Πρβλ. Στ. Κωνσταντακόπουλος, «Οἱ κλασικοὶ τοῦ ἐλιτισμοῦ καὶ ὁ σοσιαλισμός», Παν. Ἰωαννίνων, *Καὶ τώρα τί; Τὸ μέλλον τῆς σοσιαλιστικῆς ιδέας στὴν Εὐρώπη*, Ἐναλλακτικὲς ἐκδ., Ἀθήνα 1999, σ. 277-278.
5. Βλ. Κ. Marx, *Grundrisse der Kritik der*

- politischen Ökonomie, Marx-Engels Werke* [έφ' ἐξῆς *MEW*], Dietz, 1958-1985, τ. 42, Βερολίνο 1983, σ. 34-42· Κ. Μάρξ, *Βασικὲς γραμμὲς τῆς κριτικῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας*, τ. Α', Στοχαστής, Ἀθήνα 1989, σ. 66-72.
6. Βλ. Κ. Marx, *Das Kapital*, 1. Band, *MEW* 23, σ. 118 κ.έ. · Κ. Μάρξ, *Τὸ κεφάλαιο*, τ. Α', ΣΕ, Ἀθήνα 1978, σ. 116 κ.έ.
 7. Βλ. Κ. Marx, «ad Feuerbach», *Marx-Engels Gesamtausgabe* [έφ' ἐξῆς *MEGA*], Βερολίνο-Μόσχα 1927-1935, ἐδῶ *MEGA I* 5, Βερολίνο 1932· *Θέσεις γιὰ τὸν Φόουερμπαχ*, Ἐρατώ, Ἀθήνα 2004.
 8. Βλ. E. Renault, *Marx et l'idée de critique*, PUF, Παρίσι 1995.
 9. Βλ. R. Bubner, «Logik und Kapital. Zur Methode einer Kritik der politischen Ökonomie», εἰς R.B., *Dialektik und Wissenschaft*, Suhrkamp, Φραγκφούρτη 1973, σ. 44-88.
 10. Βλ. G. Duménil, *Le concept de loi économique dans le Capital*, Maspero, Παρίσι 1978.
 11. Ὅπως ἔχει δεῖξει ὁ Wilhelm Hennis, *Max Webers Fragestellung*, Mohr, Τυβίγγη 1987.
 12. M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Mohr, Τυβίγγη ⁴1973, σ. 489-540· Μ. Βέμπερ, *Δοκίμια ἐπὶ τῆς θεωρίας τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν*, ΕΚΚΕ, Ἀθήνα 1972, τ. 2, σ. 61-115.
 13. Βλ. M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Mohr, Τυβίγγη 1922, ⁵1975, σ. 1-30· Μὰξ Βέμπερ, *Οἰκονομία καὶ κοινωνία*, 1. *Κοινωνιολογικὲς ἔννοιες*, Σαββάλας, Ἀθήνα 2005.
 14. G. Simmel, *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*, 1892, Duncker & Humblot, Μόναχο-Λειψία ⁵1923.
 15. Βλ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Ὁ Μὰξ Βέμπερ καὶ ἡ κατασκευὴ ἐννοιῶν στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες*, Κένταυρος, Ἀθήνα 1993.
 16. J.-J. Rousseau, *Du contrat social*, 1762, *Œuvres complètes*, τ. Γ', Gallimard, Παρίσι 1964, σ. 353· Ζ.-Ζ. Ρουσσώ, *Τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιο*, Πόλις, Ἀθήνα 2004.
 17. Psychopedis, *Geschichte und Methode*, ὀ.π.
 18. Γ. Φαράκλας, «Ἐξουσιαστικὴ προφητεία», εἰς Μ. Ἀγγελίδης-Στ. Δημητρίου-Α. Λαβράνου, *Θεωρία, ἀξίες καὶ κριτικὴ*, Πόλις-ΙΣΚ, Ἀθήνα 2008, σ. 556-571.
 19. Ν. Τάτσης, «Βιογραφικὴ προσέγγιση», εἰς Ν.Τ. (ἐπ.), *Μὰξ Βέμπερ. Ἑρμηνευτικὰ κείμενα*, Ὀδυσσεύς, Ἀθήνα 1998, σ. 35-36.
 20. L. Chauvel, *Le destin des générations*, PUF, Παρίσι 1998, σ. 10· παράθεμα ἀπὸ J.-Cl. Michéa, *Impasse Adam Smith*, 2002, Flammarion, Παρίσι ²2006, σ. 21.
 21. J.K. Galbraith, *The Economics of Innocent Fraud*, 2004, Penguin, Harmondsworth 2009· Τζ. Κ. Γκαλμπραϊθ, *Τὰ οἰκονομικὰ τῆς ἀθώας ἀπάτης*, Λιβάνης, Ἀθήνα 2006, κεφ. 2.
 22. E. Cassirer, *Der Mythos des Staates*, 1949, Fischer, Φραγκφούρτη 1985· Ἔ. Κασσίρερ, *Ὁ μύθος τοῦ κράτους*, Γνώση, Ἀθήνα 1991.
 23. G. Lukács, *Die Zerstörung der Vernunft*, Luchterhand, Neuwied-Βερολίνο 1962.
 24. N. Machiavelli, *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, βιβλ. Α', κεφ. 4 κ.έ· *Il Principe e altre opere politiche*, Garzanti, Μιλάνο 1976, σ. 115 κ.έ· Ἔργα, τ. Α', Κάλβος, Ἀθήνα 1984, σ. 299 κ.έ.
 25. Fr. Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, 1882, § 377, *Werke in 3 Bänden*, Hanser, Μόναχο 1955, σ. 253· Φρ. Νίτσε, *Ἡ χαρούμενη ἐπιστήμη*, Ἐξάντας, Ἀθήνα 1996.
 26. Ὁ Κάρλ Πόππερ (Karl Popper, 1902-1994), ἓνας σημαντικὸς ἐπιστημολόγος, μετὰ τὸν πόλεμο ἀνοίχθηκε στὴν πολιτικὴ φιλοσοφία καὶ καταδίκασε γιὰ τὸν φασισμό τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Ἐγέλο καὶ τὸν Μάρξ, με ἀκόμη πῶ ἐῶλα ἐπιχειρήματα ἀπὸ αὐτὰ τοῦ Κασσίρερ καὶ τοῦ Λούκατς τὴν ἴδια περίοδο (*The Open Society and its Enemies*, Routledge, Λονδίνο 1945· Κ. Πόππερ, *Ἡ ἀνοιχτὴ κοινωνία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς*, Δωδώνη, Ἀθήνα-Γιάννινα 1980, 2 τ.).
 27. D. Henrich, *Die Einheit der Wissenschaftslehre Max Webers*, Mohr, Τυβίγγη 1952.
 28. C. Colliot-Thélène, *Le désenchantement de l'État. De Hegel à Max Weber*, Minuit, Παρίσι 1992.
 29. Κ. Παπαϊωάννου, «Ἡ κρίση τοῦ μαρξισμού», 1954, εἰς Κ.Π., *Ὁ μαρξισμὸς σὰν ἰδεολογία*, Κομμούνια, Ἀθήνα 1988, σ. 29-148, ἐδῶ σ. 55.
 30. V.I. Lénine, *Œuvres complètes*, γαλλ. μτφ., ES, Παρίσι-Éd. du Progrès, Μόσχα, τ. 36, 1973, σ. 572.
 31. J. Rifkin, *The European Dream*, Penguin, Νέα Ὑόρκη 2004· Τζ. Ρίφκιν, *Τὸ εὐρωπαϊκὸ ὄνειρο*, Λιβάνης, Ἀθήνα 2005.
 32. Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, ὀ.π.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΜΑΡΞ

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Κατὰ Ματθαῖον, ιθ', 23.

